

АНАТОЛЬ НОСОВ.

ПРОФ. Ф. К. ВОВК В УКРАЇНСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ.

(1847 — 1918 — 1928).

Вже десять років проминуло з того часу, як після довголітніх прагнень — перенести свою діяльність на Україну й цілком віддатись інтересам розвитку української науки, присвятивши цьому рештки своїх вже надірваних тяжким життям сил, відомий професор Федір Кіндратович Вовк нарешті року 1918 здобуває собі можливість переїхати для праці на Україну. Захоплений новими мріями й надіями, що звязувалися з близьким їх здійсненням, Ф. К. вирушив з Ленінграду до Києва в червні р. 1918, але в дорозі застудився, і в Жлобині, пролежавши кілька днів у дуже несприятливому що-до умов життя та лікування оточенні провінційного міста, одірваний через неможливість нормальних зносин того часу від близьких людей, — на 71-му році життя проф. Вовк одійшов на вічний спокій.

Обірвалося дорогоцінне життя надзвичайно простої й щирої влачі людини, обірвалися мрії про рідну країну, про перенесення на батьківщину новіших форм культури та знання європейської науки, про утворення там нових закладів, яких раніш там зовсім не існувало, для вивчення людини з боку антропології, етнографії та археології.

Звістка про смерть Ф. К. викликала глибокий жаль і сум серед близьких йому людей, у наукових та громадських колах не самої України, а й далеко поза її межами. Україна понесла велику втрату, — в особі Ф. К. вона втратила широкого громадянина і видатного знавця антропологічних наук, який свої знання й досвід, здобуті довголітньою, упертою й невтомною працею спочатку за кордоном, а згодом і в колишній Росії, мав перенести на свою батьківщину.

Головна ідея наукової діяльності Ф. К. — це робота на ниві вивчення походження й антропологічних властивостей українського народу, вивчення сучасного його народнього побуту, а також побуту й культури населенників України давноминулих часів.

Розпочавши в цьому напрямкові роботу ще за молодих студентських років у Києві, продовжуючи її далі вже поза межами України протягом коло 30 років за часів примусового там перебування, Ф. К. наприкінці р. 1905 переносить цю роботу і з успіхом її розвиває на терені нашого Союзу. Дійсно, після переїзду до Ленінграду він широко розгортає працю в царині антропологічних наук, викладає лекції, веде практичні

вправи, підготовлюючи молоді наукові сили, організовує величезну роботу Руського Музею особливо в частині української етнографії та етнографії західного слов'янства, створивши системою й методами праці цілу «Вовківську» школу із своїх учнів.

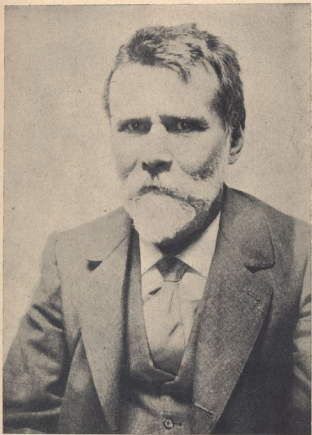
Але це все, як бачимо, не на рідній стороні, хоча й присвячене, головним чином, питанням України.

Уся наукова діяльність Ф. К. з молодих років до самої смерті проходила під кутом інтересів українських питань, і, навіть, тоді, коли він перебував за кордоном, головні думки Ф. К. завжди зупинялися на збиранні матеріалів та відомостей, що стосуються археології, етнографії та антропології України.

Нижче ми маємо торкнутися лише тої діяльності Ф. К., що стосується археології та, почасти народного мистецтва, себто тих галузів, яким присвячує свою діяльність Всеукраїнський Археологічний Комітет і для якого пишуться ці рядки.

Як відомо вже, на кращій період діяльності Ф. К., молодий його зік, припали дуже несприятливі й тяжкі умови життя. Тридцятилітнього віку через утиски українського руху Ф. К. примушений був виїхати за кордон ще р. 1879. Матеріальне незабезпечення, труднощі що-до відшукання заробітку, чужі країни, чужі люди надовго затримали були розвиток його наукової праці. В той же час, не зважаючи на всі несприятливі умови, Ф. К. одразу там віддається науці, одвідує в ролі домашнього навчителя великі міста Європи і вистудійовує по музеях Риму, Неаполя, Флоренції, Відня, Женеви, Цюриха, Берна та Паризу величезні археологічні та етнографічні колекції і в той же час пильно відшукуючи й вивчаючи всь, що тоді там можна було знайти що-до українського народу і що взагалі могло бути тим чи иным способом звязане з історією та культурою рідного народу.

Ф. К., зацікавившись археологією України під впливом славнозвісного історика й археолога проф. В. В. Антоновича ще за часів перебування на Україні перед виїздом за кордон, бравши участь в археологічних розкопах проф. Антоновича на Київщині та Волині, увесь час свого перебування за кордоном уважно стежив за археологічними досягненнями кол. Росії та зокрема України, листувався з багатьма вченими археологами як от (що-до України) з проф. Антоновичем, акад. Біляшівським, В. Хвойкою, В. Доманицьким та іншими. В цьому листуванні бачимо велику зацікавленість Ф. К. особливо до Кирилівської стації, до Трипільської культури на Україні та й до інших археологічних питань, звязаних з Україною. Таке широке листування, а також взагалі стеження за літературою, давали йому змогу виступати за кордоном на різних з'їздах, наукових засіданнях та в науковій пресі, знайомлючи закордонні наукові кола з новішими археологічними знахідками в кол. Росії, завжди віддаючи перевагу питанням, звязаним з Україною, і тим звязуючи інтереси української науки із всесвітньою наукою. Так, ми

Xo Baley

маємо повідомлення Ф. К. (переважно в „L'Anthropologie“, „Bulletin de la S-té Anthropologique à Paris“, „Bulletin de la S-té Préhistorique Française“ про археологічні з'їзди у Вільні, Ризі, Києві та Харкові, про нові передісторичні знахідки на Кирилівській вул. у Києві, знахідки монет у Києві, про різні скитські знахідки на Україні, про кургани в Смілі; крім того, Ф. К. подає наукові розвідки у виданнях Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, — переважно з питань палеолітичних, неолітичних та про новіші знахідки Трипільської культури на Україні, а також надсилає свої міркування та праці до редакції «Археологической Лѣтописи Южной Россіи» з приводу неолітичних знахідок із керамікою передмікенського типу. Друкував Ф. К. свої праці і в інших виданнях кол. Росії, але, звичайно, не за своїм ім'ям, а за псевдонімами.

Встановивши такий живий зв'язок західної науки з археологією України того часу, Ф. К. виступає ще на Міжнародному Конгресі Антропології та Передісторичної Археології в Парижі з доповіддю про неолітичну індустрію на Україні.

У всіх цих працях Ф. К., зупиняючись на різних того часу нових питаннях з археології, чи знахідках, висловлює свої оригінальні думки, чи то погоджуючись з думками українських археологів, чи іноді гостро критикуючи їх, висловлюючи свої власні міркування, що базувалися на певних досягненнях в тогочасній закордонній науці.

Не торкаючись тут суті зазначених розходжень, — вони немінучі в кожній критичній науковій праці, — нам здається, варто цими рядками відтінити той важливий факт послуги Ф. К. в археологічній науці, що він, обізнаний у тому сам, широко знайомив закордонну науку з новішими знахідками та досягненнями в археології України, охоплюючи її, звичайно, в широкому масштабі — від культури палеоліту до культури бронзи та, навіть, і пізніше, і не переставав цікавитися археологією України за весь час майже 30-літнього перебування закордоном.

Крім того, довголітня праця Ф. К. закордоном, спочатку в тісному контакті й під проводом видатніших учених (G. de Mortillet—Ecole d'Anthropologie, Manouvrier—Ecole des Hautes Etudes, Hamy-Jardin des Plantes), а згодом і самостійна праця, тісно зв'язали Ф. К. з науковим світом, з європейською наукою взагалі і визначили йому самому почесне місце в науці. У Руській Вищій Школі в Парижі, що організували були проф. М. Ковалевський та І. Мечніков, також у Міжнародній École de l'Exposition Ф. К. вже викладає лекції з передісторії та етнографії. Бере діяльну участь в організації археологічного відділу Всесвітньої Виставки. Треба зазначити, що перебування Ф. К. закордоном великою мірою відбилосся на характері його наукової праці, на методах роботи в галузі археології та й інших дисциплінах його фаху; безперечно, в нього відчувалась скрізь, та й він сам це визнавав, французька наукова школа з усіма того часу її досягненнями.

Отже, коли наприкінці р. 1905 Ф. К. дозволено було повернутися до

Росії й оселитися в Ленінграді, цю французьку школу в науковій роботі, разом із власним досвідом і знаннями, Ф. К., мавши тоді вже почесне ім'я в науці, переносить і кладе за основу своєї дальшої роботи в нових обставинах та оточенні кол. Росії. Тут знов Україна, як об'єкт дослідів, займає найголовніше місце в його діяльності.

Археологічна робота Ф. К. після повороту із закордону виявлена була перш за все тим, що він розпочав викладати курс передісторичної антропології (палеостнології) в Ленінградському Університеті, розпочав підготовлювати молодих археологів, обізнаних, за його допомогою, в новітніх досягненнях та методах досліджування й техніки розкопів. Особливе значення надавав Ф. К. методи й техніці ведення розкопів, суворо й рішуче засуджуючи старі методи, що, частенько базувалися більше на голосних ефектах знахідок, ніж на справді науковій стороні справи, яка тільки й могла-б дійсно висвітлити багато різноманітних питань, що бувають звязані з певною археологічною пам'яткою, може найдавніших часів. Тому він завжди вимагав суворою й докладною аналізи та всебічної уваги дослідника не до самих речових здобутків з розкопів, але, скажімо, й до характеру місцевости, рельєфу поверхні даної стації, геологічних обставин, до кожної дрібненької речі, що в процесі роботи може бути знайдена, до здійснення планів, фотографування, зарисовування то-що. Таке ставлення Ф. К. до подібних питань і, може, не менш суворо критику робіт деякого з археологів, звичайно, не всі могли зустріти доброзичливо, але це не змінило його поглядів, і він власною практикою провадив їх у життя.

Досить згадати тут розкопи Ф. К. та його учнів, за безпосереднім керівництвом Ф. К., найвидатнішої палеолітичної стації на Чернігівщині в Мізині. Розкопи ці тяглися бігом кількох років і дали наслідки (тепер вже широко відомі), які залишали за собою все знайдене до того часу (та таку саму силу мають вони й до наших днів) на терені кол. Росії з епохи палеолітичної. Про цю знаменну стацію Ф. К. робив повідомлення на XIV Міжнародньому Конгресі Антропології та Передісторії в Ліоні, і вона викликала серед учених величезний до себе інтерес; крім цього про це-ж маємо кілька публікацій Ф. К. в українській, російській та французькій пресі. Крім цих розкопів, Ф. К. провів ще кілька менш видатних розкопів у різних місцях Росії.

Археологічна діяльність Ф. К. виявилася ще в тому, що він ретельно дбав про поповнювання археологічних колекцій Кабінету Географії та Антропології Університету в Ленінграді, придбавши йому великі збірки з передісторичної старовини та багато муляжів, між иншим з Музею St Germain en Laye; також поповнював Ф. К. археологічними збірками і колекції Руського Музею в Ленінграді.

Звичайно, в короткій замітці неможливо докладно освітлити значення Ф. К. в археології, докладно зупинитися на його дуже оригінальних і цікавих поглядах, які він висловлював в своїх публікаціях що-до

різних культур; підкреслимо лише те, що найбільше зацікавленості Ф. К. виявив до палеолітичної, неолітичної, та передмікенської (Трипільської) культур¹⁾; головним чином, у цій частині й збирався покійний проф. Вовк розвинути свою працю після перенесення її на Україну.

Як відомо, матеріальна й духовна культура цікавила Ф. К. не лише в її минулих формах, що пережив українській нарід, чи в формах культури тих стародавніх осельників, що ще за передісторичних часів посідали територію України. Численні друковані праці Ф. К. з етнографії та фольклору часів небіжчика, його безпосередня робота коло збирання відповідних до цього матеріалів, що він провадив усе своє життя, — показують на те, яку велику увагу віддавав Ф. К. особливо матеріальній етнографії. Найрізноманітніші ділянки й питання з цієї науки опрацював він ледве не вперше.

Серед них тут можна зазначити, що й народне мистецтво, особливо українського народу, не обминуло такої уваги Ф. К. Правда, в цій частині матеріальної культури Ф. К. небагато залишив нам опрацьованих питань чи праць, але в кожному разі те, що маємо, вказує на великий інтерес поважного вченого до питань мистецтва. Його праця про український народний орнамент, опублікована ще в 70-х роках²⁾, є може одна з перших праць, присвячених узагалі цьому питанню. Хоча матеріалом, як визнає й сам автор, він користувався, рівняючи, не дуже великим³⁾, але все-ж вистудійовано досить докладно народний орнамент у різбарстві, на оздобах ганчарних виробів, на писанках, вишиванках то-що.

У цій роботі Ф. К., не наважуючись робити докладної класифікації форм, дотримується системи розподілу орнаменту на геометричний, рослинний та тваринний, надає великого значення народнім назвам орнаментів та окремих їх частин, тісно звязуючи це з питанням походження та народньою психікою; крім цього, автор дає спробу подати географічне поширення різних кольорів в орнаментаціях. Нарешті, автор, з певним застереженням що-до невеличкого матеріалу, наводить характерні риси українського орнаменту та показує деяку схожість в орнаментації українській з перською та візантійською.

Докладніше торкатися цієї праці Ф. К., не входять у нашу мету; цими рядками ми хотіли б тільки відзначити певну участь Ф. К. у досліджуванні питань, що стосуються українського народного мистецтва.

З опублікованих праць Ф. К., присвячених мистецтву, ще треба від-

¹⁾ Що-до останньої див., крім раніш опублікованих, працю Ф. К. видруковану вже після його смерті, — „Вироби передмікенського типу в неолітичних стоянцях на Україні“ („Антропологія“ за р. 1927, Київ, 1928).

²⁾ „Отличительные черты южно-русской народной орнаментаки“. („Труды III Археологического Съезда въ Киевѣ“. К., 1778.

³⁾ Це були переважно матеріали з Музею Півд.-Зах. Від. Рос. Геогр. Т-ва та ще ті, що автор адобув од різних осіб.

значити працю, що вийшла вже значно пізніше — р. 1910¹⁾). У цій роботі Ф. К. описує типи тих українських церков, каплиць, дзвіниць, та хрестів в Волині, що він сам досліджував. Праця цю неможна вважати за закінчену наукову роботу, бо це переважно матеріяли з дуже гарними фотографіями, з загальним описом, особливо що-до церков, з зазначенням характеру основного плану будівлі, кількості баль то-що, але без докладних вимірів, креслеників, планів, деталей архітектури. Сама-ж по собі робота ця дуже інтересна, бо доповнює цінними матеріялами раніше вже опубліковані звістки про старовинні дерев'яні будівлі так з Волини, як і з усієї України. Автор, з певною обережністю, вважав, що стародавні дерев'яні церкви Волини разом із церквами Київщини та Поділля типом наближуються до церков Східної Галичини, що останні найбільш одрізняються архаїчністю, великою кількістю та найбільшою збереженістю свого основного типу. Походження та історії розвитку українського церковного стилю Ф. К. не торкається, але все-ж за своїми матеріялами вбачав деякі натяки на певне співвідношення різних форм церковного будівництва України, на певні переходові ступені, що зв'язують ці різні форми поміж собою.

У матеріялах Ф. К., що залишилися після його смерті неопрацьовані, збереглося чимало різних записів, фотографій то-що, які стосуються народнього українського мистецтва та української архітектури.

Усе це свідчить про те, що проф. Вовк не випадково цікавився питаннями мистецтва, які вище ми зазначали, а значно глибше й у ширшому масштабі; опрацювати-ж усі свої матеріяли з українського мистецтва так Ф. К. і не судилося.

З наведених вище коротеньких рядків ми дійсно бачимо, що наукова діяльність Ф. К. у галузі археології та мистецтва провадилася, головним чином, під кутом інтересів української науки. Цю діяльність Ф. К. не судилося перенести безпосереднє на Україну, але наша Революція широко відкрила ті двері, що під тиском минулого режиму колишньої Росії міцно й цілком були зачинені, і тим принесла можливість розпочати на Україні розвиток наукових дисциплін фаху Ф. К., які нині в частині археології та мистецтва знайшли собі в особі Всеукраїнського Археологічного Комітету ВУАН запоруку дальшого успішного розвитку.

---

¹⁾ „Старинныя деревянныя церкви на Волини“. („Матеріали по етнографіи Россіи“, т. I, СПб, 1910).